

Marcin Tadeusz Łukaszewski

Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina
Warszawa

DIALOG KULTUR NA PRZYKŁADZIE DWUDZIESTU ODSŁON MIĘDZYNARODOWEGO FESTIWALU MUZYKI SAKRALNEJ *GAUDE MATER* W CZĘSTOCHOWIE (1991-2010)

Słowa kluczowe: *chrześcijaństwo, Częstochowa, dialog, festiwal Gaude Mater, islam, judaizm, kultura, muzyka sakralna, sacrum*

1. Wprowadzenie

Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej *Gaude Mater* w Częstochowie, którego pierwsza edycja odbyła się w 1991 roku, w ciągu ponad dwudziestu lat wypracował oryginalną formułę zorientowaną na promocję muzyki i sztuki sakralnej, ukierunkowaną na wszechstronność i swoisty dialog kultur. Pojęcie dialogu (bądź zderzenia) kultur można rozumieć na wiele sposobów; w odniesieniu do festiwalu *Gaude Mater* – przede wszystkim jako dialog kultur w muzyce chrześcijańskiej i niechrześcijańskiej, poprzez konfrontację kultury wysokiej z masową, aż do prezentacji sztuki sakralnej o zróżnicowanych wymiarach: plastyka (rzeźba, malarstwo, ikona, plakat, fotografia, instalacje), teatr (teatr uliczny, pantomima, taniec, widowiska interdyscyplinarne). Jak zauważa Andrzej Grądzman: „Odmienność i niepowtarzalność festiwalu *Gaude Mater* polega na tym, że zgodnie z zamysłem twórców prezentuje on muzykę wszystkich bez wyjątku religii i wyznań, różnych epok i kultur z Europy, Azji, Dalekiego Wschodu, Afryki i kontynentu amerykańskiego”¹.

Festiwal *Gaude Mater* był przedmiotem refleksji zawartych przede wszystkim w pracach magisterskich² oraz w kilku artykułach³. Wielu informacji dostarcza bogata publi-

¹ A. Grądzman, *Festiwal „Gaude Mater” w Częstochowie. Muzyczne spotkanie świata*, „Nowy Dziennik” 2000, 14 kwietnia, cyt. za: książka programowa XIV Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2004, s. 160. W kolejnych cytowaniach z książek programowych używam skrótów: MFMS *Gaude Mater*.

² Między innymi: G. Korzeniewski, *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater w latach 1991-1995*, mps, AMFC, Warszawa 1996; Ł. Sala, *Twórczość kompozytorów polskich na Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater 1991-2005*, wydruk komputerowy, UKSW, Warszawa 2006.

³ M. T. Łukaszewski, *Festiwal Gaude Mater jako promotor muzyki polskiej i nowych dzieł sakralnych*,

cystyka poświęcona festiwalowi⁴. Świadectwem organizowanego podczas festiwalu seminarium naukowego są z kolei trzy zeszyty naukowe, zawierające wygłoszone w ramach seminariów referaty⁵. Wartościowym źródłem do badań nad festiwalem są przede wszystkim książki programowe tej imprezy z lat 1991-2013.

Przedmiotu refleksji naukowej nie stanowiła dotychczas problematyka festiwalu *Gaude Mater* jako dialogu kultur oraz jego wychowawczej roli w budowaniu poszanowania dla odmienności. Z tego przede wszystkim powodu w niniejszej pracy chciałbym skoncentrować uwagę na międzykulturowości, która podczas *Gaude Mater* manifestowała się prezentacją muzyki sakralnej wielu kultur pozaeuropejskich i pozachrześcijańskich. Obok eksponowania muzyki sakralnej związanej z szeroko rozumianym chrześcijaństwem, obejmującym wyznania: katolickie, protestanckie, prawosławne, koptyjskie, podczas festiwalu wykonywano muzykę żydowską, islamską, buddyjską, afrykańską, a także cygańską, flamenco czy gospel. Niektóre edycje imprezy (np. w 2005 i 2010 roku) były ukierunkowane na prezentację muzyki sakralnej trzech religii mono-teistycznych: chrześcijaństwa, judaizmu i islamu. Festiwal odgrywał również istotną rolę edukacyjną. Nie trzeba przekonywać o pedagogicznej funkcji koncertów. Temu zadaniu służyły również: seminarium dla dyrygentów i sesje naukowe – muzykologiczne, poświęcone muzyce ze zbiorów jasnogórskich, a także odbywająca się co kilka lat podczas festiwalu (2003, 2006, 2010), będąca imprezą odrębną, lecz wpisaną w jego program, międzynarodowa konferencja naukowa *Człowiek – Wiara – Kultura*.

2. Dialog kultur w odsłonach festiwalu *Gaude Mater*. Religie, idee, artyści, program

Pierwsza edycja Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej *Gaude Mater* w Częstochowie, odbywająca się w dniach 1-5 maja 1991 roku, nie zapowiadała jeszcze interdyscyplinarnego charakteru przyszłych odsłon imprezy, mimo że pewne jej akcenty mogły już świadczyć o takich intencjach. W pierwszej edycji nie brano pod uwagę idei festiwalu jako dialogu kultur, jak w latach następnych, lecz już zaakcentowano jego podstawową formułę programową, rozwijaną w kolejnych latach. Złożyły

[w:] 20. *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater. Ars Sacra – Dialog Kultur*, red. M.Z. Nowak, M.T. Łukaszewski, OPK *Gaude Mater*, Częstochowa 2010, s. 87-159; Ł. Sala, *Twórczość kompozytorów polskich na Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater 1991-2005*, „Musica Sacra Nova” 2007, nr 1, s. 325-343; T. Walewski, *Dzieje Konkursu Młodych Kompozytorów Musica Sacra*, „Musica Sacra Nova” 2007, nr 1, s. 344-356.

⁴ Recenzje i relacje z festiwalu ukazywały się przede wszystkim na łamach lokalnej prasy: „Gazety w Częstochowie” (mutacji „Gazety Wyborczej”), „Gazety Częstochowskiej”, „Dziennika Częstochowskiego 24 Godziny”, „Życia Częstochowy”, „Niedzieli”, a także „Trybuny Śląskiej”, „Dziennika Zachodniego”, „Wiadomości Kulturalnych” oraz w prasie muzycznej – „Ruchu Muzycznym”, „Twojej Muzyce”, „Muzyce21”, „Życiu Muzycznym” i innych.

⁵ *Muzyka sakralna*, cz I: *Materiały z seminariów „Gaude Mater”*, red. J. Masłowska, Warszawa 1998; *Muzyka sakralna. Część druga. Wybór wykładów z seminariów organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater*, wybór tekstów W. Krodkiewska, red. J. Masłowska, Warszawa 2004; *Muzyka sakralna. Część trzecia. Wybór wykładów z seminariów organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater*, wybór tekstów W. Krodkiewska, red. K. Korzeniowska-Duda, Warszawa 2005.

się na nią przede wszystkim: chorał gregoriański, muzyka chóralna, wielkie formy oratoryjno-kantatowe, muzyka kompozytorów polskich wszystkich epok z akcentem na prawykonania, muzyka cerkiewna. O międzynarodowym charakterze imprezy informował ks. prof. dr hab. Jerzy Pikulik w słowie wstępnym do książki programowej pierwszego festiwalu: „Pomyślany jest on [festiwal *Gaude Mater* – M.T.L.] jako spotkanie międzynarodowe, które poprzez prezentację muzyki religijnej ma łączyć wszystkie narody Europy, a w przyszłości być może innych kontynentów”⁶. W programie festiwalu zabrakło jednak miejsca na muzykę innych kultur niż chrześcijańska. Nie było to jednakże zamierzeniem organizatorów. W niespełna dwa lata po upadku komunizmu, w czasie którego wykonywanie muzyki sakralnej i organizowanie koncertów w kościołach było utrudnione lub należało do rzadkości, można zaryzykować twierdzenie, że środowisko muzyczne wyrażało potrzebę zmanifestowania *sacrum* chrześcijańskiego w świątyniach. Zwrócono wówczas uwagę nie tylko na muzykę z kręgu katolickiego, zarówno dawną (chorał gregoriański), jak i współczesną (prawykonania i wykonania utworów m.in. Edwarda Bogusławskiego, Henryka Mikołaja Góreckiego, Andrzeja Nikodemowicza, Romualda Twardowskiego), ale także bogato reprezentowaną podczas festiwalu muzykę cerkiewną (w wykonaniu m.in. Moskiewskiego Chóru Męskiego *Akademia Chóralna*, Leningradzkiego Chóru Kameralnego, *Capella Musicae Antiquae Orientalis*) oraz chrześcijańską, lecz sytuującą się na antypodach chorału gregoriańskiego czy wielkich dzieł sakralnych Mozarta i Moniuszki, a więc np. *Mszy Kreolskiej* czy muzyki gospel⁷. Od początku festiwalowi towarzyszyły również seminaria naukowe, przeznaczone początkowo dla dyrygentów chórów, później zaś dla szerszego grona odbiorców.

Na drugim festiwalu *Gaude Mater* (2-9 maja 1992 roku) można było już zauważyć ukłony w stronę muzyki innych kultur niż chrześcijańska. Obok imprez zbliżonych programowo do pierwszej edycji festiwalu wprowadzono do repertuaru koncert muzyki żydowskiej, który odbył się 7 maja 1992 roku w Filharmonii Częstochowskiej (Gołda Tencer – śpiew, Teresa Wrońska – fortepian, Marek Wroński – skrzypce, Adam Puacz – klarnet)⁸. Muzyka kręgu judaistycznego znalazła odzwierciedlenie w następnych odsłonach imprezy (w latach: 1994, 1996, 2000, 2004, 2005, 2008, 2010).

Trzeci festiwal pod względem muzycznym nie prezentował tradycji muzycznych innych od drugiego, jednakże towarzyszyły mu imprezy pozamuzyczne. Były to wystawy: rzeźby sakralnej Jerzego Fobera w Pawilonie Muzeum Okręgowego w Parku im. Stanisława Staszica, *Co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie* w Sali Maryjnej na Jasnej Górze, malarstwa Władysława Ratusińskiego, instalacja plastyczna Jerzego Kaliny przed budynkiem Filharmonii Częstochowskiej oraz dwa spektakle – Sceny Plastycznej KUL Leszka Mądzika (spektakl *Tchnienie*) oraz Teatru Animacji z Jeleniej Góry (spektakl *Słońce, Księżyc, Gwiazda*)⁹. Druga edycja *Gaude Mater* wskazała drogę kolejnym, podczas których prowadzono dialog kultur wyrażają-

⁶ J. Pikulik, słowo wstępne do książki programowej I MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-5 maja 1991, [s. 4 – folder npg.].

⁷ Książka programowa I MFMS *Gaude Mater...*, [folder npg.].

⁸ Książka programowa II MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 2-9 maja 1992, [s. 11 – folder npg.], nie podaje programu koncertu.

⁹ Książka programowa III MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 30 kwietnia – 5 maja 1993, [folder npg.], nie podaje programu koncertu.

cy się interdyscyplinarnym spojrzeniem na *sacrum* w sztuce – rzeźbie, malarstwie, teatrze, obok wszechobecnej na festiwalu muzyki. Tego rodzaju imprezy towarzyszyły odtąd festiwalowi podczas wszystkich kolejnych odsłon.

Podczas czwartego *Gaude Mater* ukształtowała się już formuła typowa dla festiwalu w jego późniejszych odsłonach. Akcentowano, podobnie jak na początku, obecność chóralu gregoriańskiego, muzyki cerkiewnej, wielkich form oratoryjno-kantatowych, prawykonania muzyki polskiej, inauguracji liturgicznej festiwalu, wernisaże wystaw plastycznych i spektakle teatralne, lecz także zwrócono uwagę na prezentację kultur innych niż zachodnio- i wschodniochrześcijańska. Położenie nacisku na ten aspekt dało się zauważyć już w słowie wstępnym do książki programowej festiwalu, które napisał Juliusz Łuciuk, członek Rady Artystyczno-Programowej, ceniony kompozytor muzyki o tematyce religijnej, którego dzieła niemal każdego roku gościły na koncertach festiwalowych: „Duże jest znaczenie Festiwalu w sferze oddziaływań międzyludzkich. Prezentując muzykę różnych narodów o treści chrześcijańskiej i innych orientacji religijnych, stwarza on możliwość zbliżeń międzyludzkich, wymianę i poznanie różnych dóbr kulturowych. Idea «otwartej formuły» częstochowskiego Festiwalu zapewnia ciągle modelowanie i doskonalenie»¹⁰.

Podczas IV odsłony *Gaude Mater* za prezentację kultur odmiennych od tradycji zachodnio- i wschodniochrześcijańskiej można uznać np. koncert muzyki andyjskiej¹¹ (2 maja 1994, Filharmonia Częstochowska), mimo jego wykonania przez artystów polskich: Piotra Kusiewicza i Leszka Skrla, Zespołu *Varsovia Manta* oraz Chóru Kameralnego Filii Akademii Muzycznej w Białymstoku *Cantica Cantamus*¹² pod dyrekcją Violetty Bieleckiej. Powrócono także do idei koncertu muzyki żydowskiej, który odbył się 4 maja w Filharmonii Częstochowskiej. Tym razem do udziału w festiwalu zaproszono kantora Josepha Malovany’ego (Stany Zjednoczone) i Chór Wielkiej Moskiewskiej Synagogi Żydowskiej pod dyrekcją Mischy Touretzkiego. Ponadto wystąpił częstochowski pianista Maciej Zagórski i Orkiestra Kameralna Filharmonii Częstochowskiej pod dyrekcją Marka Sewena. W programie znalazły się utwory: Louisa Lewandowskiego, L. Himelshteina, B. Bindera, M. Kussevitskiego, Meyera Machtenberga, A. Nadela, Z. Zilbertsa, D. Nowakowskiego, D. Rojtmana, M. Gebirtiga¹³, a także oryginalne pieśni chasydzkie i ludowe pieśni żydowskie¹⁴. Z koncertem korespondował wykład Mariana Fuksa *Muzyka synagogi i chasydzka z uwzględnieniem twórczości Louisa Lewandowskiego*, wygłoszony 2 maja w ramach seminarium naukowego w Ośrodku Promocji Kultury *Gaude Mater*¹⁵.

Podkreśleniem dialogu między zachodnią kulturą chrześcijańską w jej europejskim wymiarze (a taka dominowała na piątym festiwalu *Gaude Mater*) a amerykańskim ro-

¹⁰ J. Łuciuk, słowo wstępne do książki programowej IV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 30 kwietnia–5 maja 1994, [s. 5 – folder npg.].

¹¹ Książka programowa IV MFMS *Gaude Mater* odnotowuje wyłącznie wykonawców, nie uwzględniając szczegółów ich programu w koncercie muzyki andyjskiej.

¹² Obecnie wydział zamiejscowy Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie – Wydział Instrumentalno-Pedagogiczny w Białymstoku.

¹³ Pisownię nazwisk zachowuję zgodną z programem danego festiwalu.

¹⁴ Książka programowa IV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 30 kwietnia – 5 maja 1994, [folder npg.].

¹⁵ Zob. M. Fuks, *Żydowska muzyka sakralna*, [w:] *Muzyka sakralna*, cz. I..., s. 29-32.

zumieniem chrześcijańskiego *sacrum* był koncert muzyki gospel (4 maja 1995 roku, Filharmonia Częstochowska) w wykonaniu dwóch zespołów ze Stanów Zjednoczonych: *Saint Sabina Choir*, pod dyrekcją Waltera Whitmana, oraz *Chicago Festival Choir*, pod dyrekcją Roberta Neala¹⁶. Muzyka gospel stała się trwałym punktem programu podczas kolejnych odsłon festiwalu. Gospel należy do zachodniej kultury chrześcijańskiej, lecz wprowadza do niej odmienne od europejskiej wartości muzyczne, typowe dla kultury afroamerykańskiej. W tym kontekście można mówić o dialogu między sakralną europejską a amerykańską kulturą muzyczną.

Podczas kolejnego, VI festiwalu *Gaude Mater* (1-6 maja 1996 roku), jeśli chodzi o implementowanie do tradycji festiwalu muzyki obcych kultur, szczególnie spoza kręgu judeo-chrześcijańskiego, wydarzeniem stał się koncert muzyki buddyjskiej (5 maja, kościół ewangelicko-augsburski), w wykonaniu Tybetańskich Mnichów Buddyjskich z Klasztoru Gjuto w Indiach. Walor edukacyjny miał formę wykładu zatytułowanego *Sacrum w muzyce buddyjskiej*, wygłoszony w ramach seminarium naukowego w dniu 3 maja 1996 roku w Ośrodku Promocji Kultury *Gaude Mater*¹⁷. Wprowadzenie do programu festiwalu *Gaude Mater* koncertu muzyki buddyjskiej można uznać za śmiałość, tym bardziej że dotąd organizatorzy poruszali się niemal wyłącznie w kręgu muzyki chrześcijańskiej. Próbę poszerzenia tego spektrum zwiastowały dwa koncerty (1992, 1994) muzyki żydowskiej. Muzykę tybetańską, dotąd nieznaną częstochowskiej publiczności, zaprezentowano po raz pierwszy. Jej charakterystykę nieco przybliżyła nota informacyjna w książce programowej: „Chór tybetańskich mnichów z Gjuto prezentuje unikalną technikę muzyczną polegającą na religijnym śpiewie harmonicznym. Każdy z mnichów śpiewa akord zawierający dwie lub trzy nuty równocześnie [...]. Mnisi biorący udział w tego rodzaju śpiewie muszą odznaczać się wyjątkowymi przymiotami duchowymi i wysokim stopniem wtajemniczenia tantrycznego. Ich sztuka ma wyjątkowy charakter i jest – także dla niebuddystów – niezwykłym wydarzeniem artystycznym”¹⁸. Wystąpienie zespołu odnotowała również prasa. Andrzej Grądzman pisał: „Sensację wzbudziło przybycie do Częstochowy czterech tybetańskich mnichów buddyjskich z Klasztoru Gjuto”¹⁹.

W siódmej edycji festiwalu *Gaude Mater* położono nacisk przede wszystkim na prezentację muzyki polskiej (prawykonania m.in. dzieła Juliusza Łuciuka *Sanctus Adalbertus Flos Purpureus*, *Missa brevis* Bohdana Riemera oraz kompozycji sakralnych Miłosza Bembinowa, Marcela Chyrzyńskiego, Marka Jasińskiego, Marcina Łukaszewskiego, Pawła Łukaszewskiego, Mariana Sawy, Witolda Szalonka, Józefa Świdra, Romualda Twardowskiego, Wojciecha Widłaka), a także muzyki cerkiewnej (kilka koncertów, w tym finałowy, na którym zaprezentowano *Liturgię św. Jana Złotoustego* Aleksandra Grieczaninowa) i bizantyjskiej. Kilka koncertów muzyki polskiej w tej edycji festiwalu, jak też akcenty muzyczne nawiązujące do postaci św. Wojciecha (oratorium i wykład J. Łuciuka) miały związek z obchodzoną w 1997 roku rocznicą 1000-lecia męczeńskiej śmierci świętego. Akcentem odmiennej od zachodnioeuropejskiej kultury muzycznej był koncert muzyki bizantyjskiej (2 maja 1997 roku, kościół św. Jakuba

¹⁶ Książka programowa V MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 1995, s. 14.

¹⁷ Książka programowa VI MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 1996, s. 13 i 16.

¹⁸ Tamże, s. 38.

¹⁹ A. Grądzman, *To echo dotarło wszędzie...*, „Życie Muzyczne” 1996, nr 7-8, s. 2.

Apostoła) w wykonaniu greckiego zespołu *Byzantine Choir of Macedonia* pod dykcją Harilaosa Taliadorosa²⁰.

W 1998 roku, podczas ósmej edycji festiwalu, organizatorzy zdecydowali się na innego rodzaju dialog międzykulturowy aniżeli omówiony poniżej. Podstawą do refleksji i porównań z sakralną literaturą muzyczną stał się koncert jazzowy (4 maja 1998 roku, kościół ewangelicko-augsburski). Forma prezentacji *sacrum*, postrzeganego przez pryzmat jazzu, stała się niewątpliwie podstawą dialogu między kulturą wysoką a kulturą masową. Podczas omawianego koncertu zaprezentowano *Mszę jazzową Asperges* Stanisława Fijałkowskiego, w wykonaniu wokalistów: Ewy Urygi, Marka Bałaty, Lory Szafran, zespołu *The Willows Revival Singers* oraz orkiestry *Big Warsaw Band* pod dykcją kompozytora²¹. Drugim akcentem o charakterze dialogu międzykulturowego był koncert muzyki muzułmańskiej (5 maja 1998 roku, Teatr im. A. Mickiewicza, Ahmet Özhan – tenor, *Kapela Derwiszów*)²². Teatr wydawał się najodpowiedniejszym miejscem na prezentację tego rodzaju muzyki, choć jego wybór mógł w pewien sposób odsakralizować koncert, nadając mu rangę bardziej przedstawienia teatralnego aniżeli koncertu muzyki o tematyce sakralnej. Była to pierwsza w ramach *Gaude Mater* prezentacja muzułmańskiej muzyki sakralnej.

Akcent sakralnej muzyki jazzowej pojawił się również podczas następnej, dziewiątej, odsłony festiwalu – w 1999 roku. Zaprezentowano wówczas *Psalmy Dawidowe* (do słów Czesława Miłosza) Leszka Możdżera w wykonaniu Kwartetu Leszka Możdżera i Polskiego Chóru Kameralnego *Schola Cantorum Gedanensis* pod dykcją Jana Łukaszewskiego (4 maja 1999 roku, Filharmonia Częstochowska)²³. Natomiast kolejny motyw niechrześcijańskiej muzyki sakralnej (poza prezentowaną już wcześniej muzyką judaistyczną i islamem) pojawił się w postaci koncertu muzyki egipskiej (1 maja 1999 roku, Teatr im. A. Mickiewicza). Na koncercie zaprezentowano dwie odsłony muzyki sakralnej wywodzącej się z Egiptu: odłamu wczesnego chrześcijaństwa – muzyki koptyjskiej (*Egyptian Coptic Choir*, Usama Asham Salih Shinoda – dyrygent) oraz tradycyjnej muzyki arabskiej (*Religious Song Ensemble*, Muhamad Amin Al-Azab – dyrygent). Egipski Chór Koptyjski działa jako oficjalny koptyjski chór ortodoksyjny i jest reprezentantem Kościoła koptyjskiego podczas zagranicznych festiwali i konkursów. Drugi z wzmiankowanych powyżej zespołów jest instytucją działającą pod patronatem Ministerstwa Kultury Egiptu. Specjalizuje się w prezentacji tradycyjnych form śpiewu arabskiego, a także dzieł współczesnych kompozytorów egipskich²⁴. Tak więc omawiany koncert tworzył z jednej strony formę dialogu między dwiema religiami wyznawanymi w Egipcie: islamem a chrześcijaństwem, z drugiej zaś wniósł nowe wartości do historii festiwalu *Gaude Mater*, a tym samym do dialogu międzykulturowego podejmowanego w ramach festiwalu.

Na festiwalu w 2000 roku, który był odsłoną jubileuszową imprezy, powrócono do idei koncertu muzyki żydowskiej (2 maja 2000 roku, Filharmonia Częstochowska). Ponownie zaproszono do udziału Josepha Malovany'ego – kantora Wielkiej Synagogi

²⁰ Książka programowa VII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 1997, s. 7.

²¹ Książka programowa VIII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 1998, s. 14.

²² Tamże.

²³ Książka programowa IX MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 1999, s. 11.

²⁴ Tamże, s. 23.

Żydowskiej w Nowym Jorku, który z towarzyszeniem pianisty Andrey Tunika i Moskiewskiego Męskiego Chóru Żydowskiego *Hasidic Cappella*, pod batutą Alexandra Tsaliuka, zaprezentował religijną muzykę żydowską i chasydzką²⁵. Warto dodać, że koncerty muzyki żydowskiej podczas *Gaude Mater* organizowano prawie wyłącznie w Filharmonii Częstochowskiej, zbudowanej w murach wielkiej, neoklasycystycznej synagogi, spalonej przez Niemców w grudniu 1939 roku, a więc w miejscu symbolicznie predestynowanym do prezentacji muzyki żydowskiej.

Z kolei podczas edycji jedenastej (2001) powrócono do pomysłu zorganizowania koncertu muzyki gospel, obecnej na festiwalu podczas kilku wcześniejszych edycji. Tegoroczny koncert muzyki gospel w kościele ewangelicko-augsburskim (4 maja 2001 roku) został zaprezentowany przez zespół *Big Mama & The Golden Six*. Do wątków muzyki rozrywkowej i jazzowej nawiązywało również przedstawienie znanej dwuaktowej rock-opery Andrewa Lloyd Webbera *Jesus Christ Superstar*, w wykonaniu Teatru Rozrywki w Chorzowie (5 maja 2001 roku, Filharmonia Częstochowska)²⁶, wystawionej w polskim przekładzie Wojciecha Młynarskiego i Piotra Szymańskiego²⁷.

Koncert muzyki gospel zagościł również podczas dwunastej odsłony *Gaude Mater* (2 maja 2002 roku, kościół ewangelicko-augsburski) w wykonaniu *Jaffo Gate Quartett* z Surinamu²⁸. O charakterystyce zespołu i jego repertuarze informuje nota w książce programowej: „*Jaffo Gate Quartett* śpiewa w tradycji słynnych *Golden Gate Quartett* i *Mills Brothers*, cieszących się przez lata wielką popularnością w Ameryce. Wykonywane przez *Jaffo Gate Quartett* utwory z repertuaru obu tych zespołów zostały na nowo zaaranżowane i w ten sposób przypominane współczesnemu słuchaczowi”²⁹. Ciekawostką i nowością festiwalu był natomiast koncert muzyki afrykańskiej (5 maja 2002 roku, kościół ewangelicko-augsburski) w wykonaniu zespołu *The Sakala Brothers* z Zambii³⁰. Jest to jeden z najbardziej cenionych, jak można przeczytać w książce programowej, zespołów pielęgnujących muzyczną kulturę Zambii. Muzycy zachowują w swojej grze oryginalne brzmienie i rytmikę autentycznej muzyki tego kraju³¹.

Wydaje się, że koncerty muzyki gospel jako forma dialogu europejskiej kultury chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu z afroamerykańską muzyką chrześcijańską zadomowiły się na festiwalu *Gaude Mater* na dobre. Ponownie zabrzmiał ten rodzaj muzyki w następnej edycji festiwalu (3 maja 2003 roku, Filharmonia Częstochowska). Wystąpił zespół *Gospel Visual Ministry Choir* z Wielkiej Brytanii pod dyrekcją Juniora R. Spence’a³². Imprezą z pogranicza muzyki poważnej i rozrywkowej, będącą swoistą hybrydą obu tych rodzajów muzyki, był koncert zatytułowany *Dzielmy się chlebem* (2 maja 2003 roku, Filharmonia Częstochowska). Należy raczej mówić o widowisku plastyczno-muzycznym (reżyseria Jerzy Bielunas, scenografia Marcelina Początek-Kunikowska) aniżeli o typowym koncercie. W przedstawieniu wystąpiły niektóre zespoły biorące

²⁵ Książka programowa X MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2000, s. 93-94.

²⁶ Książka programowa XI MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2001, s. 14-15.

²⁷ Tamże, s. 73.

²⁸ Książka programowa XII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2002, s. 13.

²⁹ Tamże, s. 47.

³⁰ Tamże, s. 16.

³¹ Tamże, s. 95.

³² Książka programowa XIII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2003, s. 81-83.

udział w festiwalu, m.in. Męski Kwartet Wokalny *Akord* z Ukrainy, Zespół Smyczkowy *Kameraliści Śląscy*, a ponadto wspomniany powyżej *Gospel Visual Ministry Choir* oraz takie zespoły, jak: *New Life'm*, Chór *Deus Meus* (Szczecin), Schola Dominikanów (Kraków), Kapela Sebastiana Karpiela BułECKI (Zakopane) oraz soliści: Natalia Niemen, Jorgos Skolias, Mieczysław Szcześniak, bracia Marcin, Mateusz i Jan Pospieszalscy³³. Organizacja tego rodzaju koncertu wpisuje się w szeroko rozumiany dialog międzykulturowy. Przede wszystkim w dialog pomiędzy kulturą wysoką a kulturą masową, dialog między zróżnicowanymi dziedzinami sztuki (muzyka, plastyka, literatura). Wpisuje się także w nurt postmodernizmu, w którym synkretyzm sztuk zdaje się emanować ze zdwojoną siłą, często zacierają się granice między różnymi rodzajami muzyki, a te wartości, które przez lata zdawały się trwale rozdzielone – kultura wysoka i masowa – powracają współcześnie we wspólnych projektach. W przypadku *Gaude Mater* podstawą dialogu jest, co oczywiste, *sacrum* chrześcijańskie. Ten dialog umożliwiała również atmosfera i przebieg imprezy, co dostrzegł Paweł Markuszewski: „Wysoki poziom koncertów szedł w parze z perfekcyjną organizacją, a także ze wspaniałą, unikalną atmosferą częstochowskiego święta muzyki sakralnej. Bowiem *Gaude Mater* ma w sobie jakąś moc, jakąś siłę, odczuwalną chyba wyraźnie przez wszystkich uczestników i gości Festiwalu. Na czym ta siła polega? Chyba przede wszystkim na przekraczaniu granic”³⁴.

Podobną imprezę, lecz już z udziałem wyłącznie solistów i zespołów muzyki poważnej, zorganizowano rok później (1 maja 2004 roku, Bazylika Jasnogórska) – *Ars longa vita brevis*. Było to widowisko muzyczne pełniące funkcję koncertu inauguracyjnego czternastego festiwalu *Gaude Mater*. Wzięli w nim udział soliści (m.in. Marzena Lubaszka, Zbigniew Pilch), aktorzy (m.in. Joanna Szczepkowska), chóry (m.in. Chór UKSW, Zespół Śpiewaków Miasta Katowice *Camerata Silesia*) oraz Zespół Muzyki Dawnej *Kapela Jasnogórska* i Orkiestra Filharmonii Częstochowskiej. Całość wyreżyserowała Katarzyna Deszcz. Na koncercie zaprezentowano zróżnicowane dzieła polskiej muzyki sakralnej, począwszy od monodii *Annua recolamus* – sekwencji o św. Wojciechu, poprzez utwory chóralne *a cappella* Wacława z Szamotuł, Mikołaja Gomółki, Mikołaja Zieleńskiego, Bartłomieja Pękiela, Grzegorza Gerwazego Gorczyckiego, Marcina Józefa Żebrowskiego, Stanisława Moniuszki, aż po dzieła wokalnoinstrumentalne kompozytorów XX wieku: Feliksa Nowowiejskiego, Karola Szymanowskiego, Henryka Mikołaja Góreckiego i Wojciecha Kilara. Utwory muzyczne były przeplatane tekstami mistrzów literatury polskiej, od Galla Anonima począwszy, poprzez m.in. Jana Kochanowskiego, Piotra Skargę, Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Juliusza Słowackiego, Cypriana Kamila Norwida, Stanisława Wyspiańskiego, Czesława Miłosza, na ks. Józefie Tischnerze skończywszy³⁵. Organizacja tej imprezy wiązała się z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, co akcentował autor komentarza w książce programowej, ks. prof. dr Kazimierz Szymonik: „Dzisiejszy koncert, którego idea jest – w dniu wejścia Polski do Unii Europejskiej – prezentacja arcydzieł muzyki polskiej wszystkich epok”³⁶. Oma-

³³ Tamże, s. 53.

³⁴ P. Markuszewski, *Przekroczyć granice. XI Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej „Gaude Mater” w Częstochowie*, „Muzyka21” 2001, nr 6, s. 17.

³⁵ Książka programowa XIV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2004, s. 29-30.

³⁶ K. Szymonik, *Ars longa, vita brevis*, [w:] książka programowa XIV MFMS *Gaude Mater...*, s. 31.

wiane widowisko było więc mocno osadzone w *sacrum* chrześcijańskim, związane z kulturą polską. Miało również wydźwięk dialogu międzykulturowego, jeśli za taki uznamy kulturę słowa i kulturę dźwięku. Widowisko *Ars longa, vita brevis*, podobnie jak projekt *Dzielimy się chlebem* z poprzedniego roku, wpisują się w nurt imprez interdyscyplinarnych festiwalu *Gaude Mater*, choć stanowią raczej margines festiwalowych wydarzeń, których podstawą są koncerty rozumiane w sposób tradycyjny.

Podczas XIV edycji festiwalu organizatorzy postanowili zaakcentować również obecność muzyki trzech krajów bałtyckich – Litwy, Łotwy i Estonii, które razem z Polską wstępowały w struktury europejskiej wspólnoty. Ten symboliczny akces zamaniestował się trzema koncertami: muzyki litewskiej (1 maja 2004 roku, kościół ewangelicko-augsburski, *Vilnius Municipal Choir Jauna Muzika*, Vaclovas Augustinas – dyrygent), chorału gregoriańskiego z archiwum katedry w Rydze (3 maja 2004 roku, kościół Najświętszego Imienia Maryi, *Schola Cantorum Riga*, Guntars Pranis – dyrygent) oraz muzyki estońskiej (5 maja 2004 roku, kościół Najświętszego Imienia Maryi, Zespół *Hortus Musicus*, Andres Mustonen – dyrygent)³⁷.

Podczas omawianej XIV edycji festiwalu *Gaude Mater* nie zabrakło także koncertów z repertuarem już w pewien sposób udomowionym, gdyż obecnym podczas wielu wcześniejszych edycji – z muzyką gospel i żydowską. W koncercie muzyki żydowskiej (2 maja 2004 roku, Filharmonia Częstochowska) wziął udział chór z Izraela – *Jerusalem Great Synagogue Choir* pod dyrekcją Elli'ego Jaffe. Zespół zaprezentował kompozycje z nurtu muzyki synagogałnej, napisane m.in. przez L. Lewandowskiego, M. Machtenberga, Jossele Rosenblatta³⁸, których nazwiska pojawiały się na tego typu koncertach w latach wcześniejszych. Natomiast w koncercie muzyki gospel w kościele ewangelicko-augsburskim (5 maja 2004 roku) wzięli udział *The Johnny Thompson Singers* ze Stanów Zjednoczonych pod dyrekcją Johna Alexandra Thompsona³⁹.

Piętnasty festiwal *Gaude Mater* (2005) upłynął pod znakiem trzech religii monoteistycznych – islamu, chrześcijaństwa i judaizmu. Został ponadto wykonany w hołdzie papieżowi Janowi Pawłowi II, zmarłemu miesiąc przed rozpoczęciem imprezy. Idee prezentacji muzyki trzech wielkich religii monoteistycznych znalazły wyraz zarówno w koncertach monograficznych (muzyki polskiej, chorału gregoriańskiego, muzyki cerkiewnej, islamskiej, synagogałnej), jak i w widowisku słowno-muzycznym *Bóg Ojców naszych – muzyka wielkich religii monoteistycznych*, które miało charakter ekumenicznej modlitwy (4 maja 2005 roku, Filharmonia Częstochowska), z udziałem zespołów i solistów biorących udział w festiwalu (reżyseria Katarzyna Deszcz)⁴⁰. Koncert muzyki islamskiej odbył się w Teatrze im. A. Mickiewicza (1 maja 2005 roku). *Fils de Gnaoua* z Tangeru zaprezentował trzyczęściowy program wokalna-instrumentalno-taneczny. Zespół ten założono w celu prezentacji tradycji kulturalnych i religijnych plemienia *Gnaouis* w Maroku oraz tradycji islamskich tego regionu⁴¹. Jak zauważyła Julita Kosińska: „Występ ten ilustrował

³⁷ Książka programowa XIV MFMS *Gaude Mater...*, s. 13, 15, 17.

³⁸ Tamże, s. 67-68.

³⁹ Tamże, s. 107-109.

⁴⁰ Wystąpili: Schola Gregoriańska Wyższego Seminarium Duchownego Zakonu Paulinów, Polski Chór Kameralny *Schola Cantorum Gedanensis*, Benzion Miller – kantor, Danny Gildar – fortepian, Zespół *Fils de Gnaoua*. Zob. książka programowa XV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2005, s. 107.

⁴¹ Tamże, s. 43.

obyczaje i obrzędy plemienia Gnaoua, jego związki z islamem i rozwojem tej religii w północnej Afryce, a złożyły się nań egzotyczne śpiewy i tańce z wykorzystaniem rekwizytów o wymowie symbolicznej oraz grą na oryginalnych instrumentach. Pierwszy na Festiwalu element egzotyki dał nam pojęcie o bogatych tradycjach muzyki islamskiej, jej symbolice, jej pochodzeniu; niektóre symbole, jak choćby laska Mojżesza, okazały się zresztą wspólne dla trzech religii obecnych na Festiwalu – chrześcijaństwa, judaizmu i islamu⁴².

Do repertuaru koncertów związanych z muzyką jazzową, prezentowaną podczas wcześniejszych festiwali, należało Misterium *Stabat Mater* (3 maja 2005 roku, kościół ewangelicko-augsburski). Była to, wpisująca się zarówno w synkretizm sztuk, jak i w postmodernistyczną wizję sztuki, impreza, w której wyborowi autentycznych melodii chorału gregoriańskiego (w wykonaniu Chóru Katedry Warszawsko-Praskiej *Musica Sacra* pod dyrekcją Pawła Łukaszewskiego) towarzyszyły fortepianowe improwizacje jazzowe Włodka Pawlika. Koncert, którego pomysłodawcą był wspomniany powyżej pianista jazzowy, doczekał się wielu realizacji w Polsce i kilku rejestracji płytowych. Pomysł nawiązywał do znanego już wcześniej projektu połączenia średnio-wiecznego organum Perotina, utworów Cristóbal de Moralesa, Guillaume’a Dufay’a, Pierre’a de la Rue i monodii gregoriańskiej w wykonaniu *The Hilliard Ensemble* z saksofonowymi improwizacjami Jana Garbarka, utrwalonymi na słynnej płycie *Officium* (ECM New Series 1994), także zaprezentowanymi – co warto w tym miejscu dopowiedzieć – podczas festiwalu *Gaude Mater* w 2009 roku.

W koncercie muzyki synagoidalnej (3 maja 2005 roku, Filharmonia Częstochowska) wzięli udział: Benzion Miller – kantor z Nowego Jorku, z towarzyszeniem pianisty Daniela Gildara (Stany Zjednoczone). Artyści wykonali pieśni synagoidalne w opracowaniu takich kompozytorów żydowskiego pochodzenia, jak: Meir Machtenberg, David Kusevitsky, Josef Rosenblatt, Alyagon Continiello, Avram Goldfaden, Shlomo Carlebach, Israel Alter, Benzion Miller, Israel Schorr⁴³.

Dwie odsłony festiwalu, w latach 2006 i 2007, obfitowały wyłącznie w wydarzenia ilustrujące zróżnicowane wizje *sacrum* chrześcijańskiego. Brak kultur „egzotycznych” nie oznaczał braku dialogu interkulturowego, choć był on prowadzony w nieco odmienny sposób i innymi środkami aniżeli w edycjach wcześniejszych.

W roku 2006 na przykład organizatorzy zaplanowali: prezentację dwóch wielkich dzieł wokalnoinstrumentalnych (oratorium *Śluby Jana Kazimierza* lwowskiego kompozytora Mieczysława Sołtysa, *Wielka msza f-moll* Antona Brucknera), koncerty muzyki polskiej, bizantyjskiej, ormiańskiej i chorału gregoriańskiego oraz projekt łączący muzykę popularną i poważną – „*Ukryty Ja*” – *Pieśni do tekstów Karola Wojtyły* Stanisława Fijałkowskiego (prawykonanie, 5 maja, kościół ewangelicko-augsburski) w interpretacji wokalistów: Lory Szafran, Ewy Urygi, Janusza Szroma, Marka Bałaty, sekcji jazzowej, Zespołu Śpiewaków Miasta Katowice *Camerata Silesia* i Orkiestry Smyczkowej Akademii Muzycznej im. F. Chopina w Warszawie pod dyrekcją kompozytora. Koncert dedykowano pamięci Jana Pawła II w pierwszą rocznicę śmierci⁴⁴.

W roku 2007 zaprezentowano – obok wielkich dzieł oratoryjno-kantatowych (*II Symfonia B-dur* op. 52 „Lobgesang” Mendelssohna i *Requiem niemieckie* Brahmsa) – kon-

⁴² J. Kosińska, *Dziś i jutro muzyki sakralnej*, „Ruch Muzyczny” 2005, nr 12, s. 8.

⁴³ Książka programowa XV MFMS *Gaude Mater...*, s. 101-102.

⁴⁴ Książka programowa XVI MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2006, s. 11-15.

certy flamandzkiej muzyki sakralnej, muzyki cerkiewnej, sakralnej pieśni flamenco, muzyki ormiańskiej, chorału gregoriańskiego, połączone z improwizacjami na jego temat, a także – jak co roku – prawykonania polskiej muzyki sakralnej i muzyki ze zbiorów jasnogórskich⁴⁵. Koncertom podczas obu festiwali w latach 2006-2007 towarzyszyły wernisaże wystaw, spektakle teatralne i sesje naukowe.

Program osiemnastej odsłony *Gaude Mater* (1-6 maja 2008 roku) obfitował aż w cztery wydarzenia świadczące o podejmowaniu dialogu międzykulturowego w muzyce: koncerty – sakralnej muzyki marokańskiej, cygańskiej, żydowskiej i gospel. Marokańskie pieśni sakralne (1 maja, kościół Najświętszego Imienia Maryi) zaprezentował Zespół *Shahinaz* z Maroka. Wykonawcy grali na autentycznych instrumentach marokańskich: *oud* (lutnia) i *ney* (flet). Z kolei koncert sakralnych pieśni cygańskich zaprezentował francuski Zespół *Tekameli* (2 maja, kościół św. Jakuba Apostoła). Koncert muzyki gospel odbył się 3 maja w Filharmonii Częstochowskiej. Wystąpił chór *London Community Gospel Choir* z Wielkiej Brytanii pod dyrekcją Bazila Meade’a. Natomiast w koncercie muzyki synagogalnej (tym razem w Teatrze im. A. Mickiewicza, 5 maja) wystąpili: Azi Schwartz – kantor (Stany Zjednoczone) i Kalina Marszałek – fortepian⁴⁶. Tak bogaty w wydarzenia spoza kultury chrześcijańskiej repertuar był ewenementem w skali całego festiwalu i mógł świadczyć o trwałym pogłębianiu dialogu międzykulturowego oraz kształtowaniu wśród publiczności szacunku do odmienności.

Egzotycznym akcentem podczas dziewiętnastego festiwalu *Gaude Mater* (1-6 maja 2009 roku) był koncert muzyki sakralnej Iranu w kościele Najświętszego Imienia Maryi (1 maja). Wystąpił zespół *Mezrab* z Iranu pod kierownictwem artystycznym Hamida Motebassema z towarzyszeniem śpiewaka Salara Aghili (Iran). Artyści zaprezentowali koncert zatytułowany *Modus Mahoor*, będący jednym z dwunastu tzw. stylów muzyki irańskiej, grając na autentycznych instrumentach irańskich: *tar* (tradycyjny perski instrument strunowy szarpany, rodzaj lutni), *setar* (tradycyjny perski instrument strunowy szarpany, rodzaj lutni), *bamtar* (tradycyjny perski instrument strunowy szarpany, rodzaj lutni basowej), *tonbak* (bęben)⁴⁷.

Dwudziesta edycja festiwalu *Gaude Mater* (30 kwietnia – 6 maja 2010 roku) została zaplanowana z wielkim rozmachem. Organizatorzy przygotowali wiele imprez, których zadaniem była próba podsumowania dotychczasowych festiwali *Gaude Mater* pod względem tematyki, treści, gatunków i form. Do idei dialogu międzykulturowego nawiązano również poprzez przywołanie koncertów muzyki innych kultur niż chrześcijańska lub poprzez próbę łączenia kultury wysokiej z masową. Taką próbę stanowił koncert inauguracyjny (30 kwietnia, Archikatedra pw. św. Rodziny) poprzez udział jazzowego wokalisty Bobby’ego McFerrina z orkiestrą specjalizującą się głównie w wykonawstwie muzyki „poważnej” – *Morphing Vienna Chamber Orchestra* z Wiednia, prowadzonej przez pochodzącego z Częstochowy Tomasza Wabnica⁴⁸. Z kolei muzykę irańską przedstawił zespół *Rozaneh* z Iranu (30 kwietnia, kościół Najświętszego Imienia Maryi), w koncercie zatytułowanym *Poezja perskich mistyków*. Muzycy grali na instrumentach autentycznych i w oryginalnych strojach perskich, co przydawało imprezie

⁴⁵ Książka programowa XVII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2007, s. 11-16.

⁴⁶ Książka programowa XVIII MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2008, s. 11-13.

⁴⁷ Książka programowa XIX MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2009, s. 11-13.

⁴⁸ 20. *Międzynarodowy Festiwal...*, s. 34.

dodatkowej egzotyki. Do muzyki afrykańskiej nawiązał zespół *The Sakala Brothers* z Zambii w koncercie *Muzyka Czarnego Lądu* (3 maja, kościół ewangelicko-augsburski). Z kolei następną (po koncercie inauguracyjnym) próbą połączenia kultury wysokiej z masową było widowisko plenerowe *Logos* (3 maja, Plac Biegańskiego). W imprezie, wyreżyserowanej przez Jerzego Bielunasa (scenografia Grzegorz Policiński, kierownictwo muzyczne Mateusz Pospieszalski), wzięli udział aktorzy: Stanisława Celińska, Krzysztof Globisz, Robert Więckiewicz, kantor Joseph Malovany (Stany Zjednoczone), a także niektóre zespoły biorące udział w festiwalu, w tym *Rozaneh* z Iranu, Zespół Staroruskiej Muzyki Cerkiewnej *Sirin* z Rosji, zespół muzyczny Mateusza Pospieszalskiego, Chór Synagogi pod Białym Bocianem, Chór Opery i Filharmonii Podlaskiej oraz Orkiestra Filharmonii Częstochowskiej pod dyrekcją Jerzego Salwarowskiego⁴⁹. Był to przykład nie tylko połączenia kultury wysokiej i masowej, interdyscyplinarności sztuk, ale też – dzięki udziałowi artystów reprezentujących różne religie – widowisko o charakterze interkulturowym i ekumenicznym. Zaświadcza też o tym jego tytuł: *Międzynarodowy Projekt Różnych Kultur*. W programie jubileuszowej edycji *Gaude Mater* znalazł się również koncert muzyki synagogałnej w wykonaniu znanego już częstochowskiej publiczności Josepha Malovany'ego oraz Chóru Synagogi pod Białym Bocianem z Wrocławia i Orkiestry Filharmonii Częstochowskiej pod dyrekcją Stanisława Rybarczyka (4 maja, Teatr im. A. Mickiewicza)⁵⁰. Nawiązaniem do wcześniejszych odsłon festiwalu był również koncert muzyki muzulmańskiej (5 maja, Teatr im. A. Mickiewicza). Wystąpili: *Ensemble Al-Kindi* (Syria/Turcja) oraz *Wirujący Derwisze* z Aleppo (Syria) pod dyrekcją Juliena Jala Eddine Weissa (Francja)⁵¹.

Omawiany dwudziesty festiwal pod względem zróżnicowanych programowo i kulturowo imprez był niewątpliwie najbogatszy ze wszystkich wcześniejszych. Podkreślono w ten sposób, że festiwal od samego początku pełni funkcję imprezy interdyscyplinarnej i międzykulturowej, otwartej na dialog i ekumenizm, i taką formułę utrzymał przez wszystkie edycje w latach 1991-2010, jak również podczas dwóch kolejnych odsłon w latach 2012 i 2013.

3. Zakończenie i próba rekapitulacji

Festiwal *Gaude Mater* był pierwszym tego typu przedsięwzięciem w Polsce po 1989 roku. Stał się muzyczną wizytówką Częstochowy oraz rozpoznawalną imprezą o znaczeniu międzynarodowym. Na wielokulturowość festiwalu zwracano uwagę w piśmiennictwie, zwłaszcza w recenzjach ukazujących się w trakcie i po festiwalu. Tę wielostronną formułę akcentowali również kompozytorzy związani z *Gaude Mater*. Marian Borkowski dostrzega w omawianej imprezie: „Ekumeniczny dialog i zbliżenie różnych religii i wyznań; interdyscyplinarność, otwartość, różnorodność i modelowy kształt formuły programowej”⁵². Zdaniem Marka Jasińskiego: „Dwadzieścia lat Festi-

⁴⁹ Tamże, s. 45.

⁵⁰ Tamże, s. 46.

⁵¹ Tamże, s. 50.

⁵² M. Borkowski, wpis do albumu: *20. Międzynarodowy Festiwal...*, s. 13.

walu ukierunkowanego na ekumenizm, obfitującego w niezwykle wydarzenia artystyczne, propagującego przy tym muzykę polską to powód do autentycznej dumy i radości organizatorów. To trudny do przecenienia wkład w rozwój kultury muzycznej najwyższej próby i propagowanie wartości duchowych w zatopionym w materializmie świecie⁵³.

Jakie wnioski można zatem wyciągnąć z powyższych refleksji?

Dialog międzykulturowy był ważny podczas festiwalu *Gaude Mater*, jednakże nie był on aspektem najważniejszym. Dominantę podczas wszystkich dwudziestu odsłon festiwalu stanowiła muzyka sakralna związana z chrześcijaństwem, przy czym było ono rozumiane szeroko: od monodii gregoriańskiej począwszy, poprzez muzykę dawną, bogactwo muzyki chóralnej *a cappella* wszystkich epok, wielkie formy oratoryjno-kantatowe z kanonu literatury muzycznej, ze znacznym miejscem na promocję muzyki polskiej (prawykonania, prezentacja muzyki ze zbiorów jasnogórskich). Ponadto zróżnicowane odsłony muzyki Kościołów Wschodu, w tym przede wszystkim muzyka cerkiewna, a ponadto muzyka bizantyjska czy ormiańska. Zaakcentowanie muzyki sakralnej odmiennych kultur, pozachrześcijańskich, podczas festiwalu w okresie omawianego dwudziestolecia, choć częste, niemal podczas każdego festiwalu, pozostało jednakże tylko śladowe. Pod tym względem stanowiły one margines danej edycji *Gaude Mater*, mimo że stały się imprezami ważnymi i dobrze przyjmowanymi zarówno przez publiczność, jak i krytyków. Organizatorzy wprowadzali tego rodzaju wydarzenia do repertuaru festiwalu ostrożnie, decydując się zazwyczaj na jedną (rzadziej dwie) imprezę w ramach danej edycji. Wyjątkami od tej reguły były festiwale jubileuszowe.

Biorąc pod uwagę całe omawiane dwudziestolecie, można stwierdzić, że festiwal *Gaude Mater* odegrał istotną rolę w rozwijaniu dialogu międzykulturowego. Prezentował zróżnicowane wizje *sacrum* w muzyce europejskiej i pozaeuropejskiej, chrześcijańskiej i niechrześcijańskiej. Dzięki muzyce stał się miejscem symbolicznego przekraczania granic, prawdziwym dialogiem kultur, próbą budowania międzynarodowego i ponadreligijnego porozumienia.

Pożądané byłoby, aby tematyka festiwalu *Gaude Mater* doczekała się pogłębionych badań. Dotychczas powstałe prace magisterskie jedynie w niewielkim stopniu dotknęły tej problematyki. Brakuje publikacji o charakterze naukowym; warto poświęcić festiwalowi pracę doktorską z zakresu teorii muzyki i muzykologii lub – szerzej – kulturoznawstwa. Częstochowskie święto muzyki sakralnej powinno się również doczekać wszechstronnej monografii.

Bibliografia

20. *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater. Ars Sacra – Dialog Kultur*, red. M.Z. Nowak, M.T. Łukaszewski, OPK *Gaude Mater*, Częstochowa 2010.
- Borkowski M., wpis do albumu: 20. *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater. Ars Sacra – Dialog Kultur*, red. M.Z. Nowak, M.T. Łukaszewski, OPK *Gaude Mater*, Częstochowa 2010, s. 13.

⁵³ M. Jasiński, wpis do albumu: tamże, s. 17. Tekst Marka Jasińskiego został przesłany organizatorom przed jego nagłą śmiercią 15 lutego 2010 w Cluj (Rumunia).

- Fuks M., *Żydowska muzyka sakralna*, [w:] *Muzyka sakralna, cz. I: Materiały z seminariów „Gaude Mater”*, red. J. Masłowska, Warszawa 1998, s. 29-32.
- Grądzman A., *Festiwal „Gaude Mater” w Częstochowie. Muzyczne spotkanie świata*, „Nowy Dziennik” 2000, 14 kwietnia, cyt. za: książka programowa XIV Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2004, s. 160.
- Grądzman A., *To echo dotarło wszędzie...*, „Życie Muzyczne” 1996, nr 7-8, s. 2.
- Jasiński M., wpis do albumu: *20. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater. Ars Sacra – Dialog Kultur*, red. M.Z. Nowak, M.T. Łukaszewski, OPK *Gaude Mater*, Częstochowa 2010, s. 17.
- Korzeniewski G., *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater w latach 1991-1995*, mps, AMFC, Warszawa 1996.
- Kosińska J., *Dziś i jutro muzyki sakralnej*, „Ruch Muzyczny” 2005, nr 12, s. 8.
- Książki programowe Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej *Gaude Mater* (wszystkie wyd. Ośrodek Promocji Kultury *Gaude Mater* w Częstochowie): I, Częstochowa 1-5 maja 1991; II, Częstochowa 2-9 maja 1992; III, Częstochowa 30 kwietnia – 5 maja 1993; IV, Częstochowa 30 kwietnia – 5 maja 1994; V, Częstochowa 1-6 maja 1995; VI, Częstochowa 1-6 maja 1996; VII, Częstochowa 1-6 maja 1997; VIII, Częstochowa 1-6 maja 1998; IX, Częstochowa 1-6 maja 1999; X, Częstochowa 1-6 maja 2000; XI, Częstochowa 1-6 maja 2001; XII, Częstochowa 1-6 maja 2002; XIII, Częstochowa 1-6 maja 2003; XIV, Częstochowa 1-6 maja 2004; XV, Częstochowa 1-6 maja 2005; XVI, Częstochowa 1-6 maja 2006; XVII, Częstochowa 1-6 maja 2007; XVIII, Częstochowa 1-6 maja 2008; XIX, Częstochowa 1-6 maja 2009.
- Łuciak J., słowo wstępne do książki programowej IV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 30 kwietnia – 5 maja 1994.
- Łukaszewski M.T., *Festiwal Gaude Mater jako promotor muzyki polskiej i nowych dzieł sakralnych*, [w:] *20. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej Gaude Mater. Ars Sacra – Dialog Kultur*, red. M.Z. Nowak, M.T. Łukaszewski, OPK *Gaude Mater*, Częstochowa 2010, s. 87-159.
- Markuszewski P., *Przekroczyć granice. XI Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej „Gaude Mater” w Częstochowie*, „Muzyka21” 2001, nr 6, s. 17-19.
- Muzyka sakralna, cz. I: Materiały z seminariów „Gaude Mater”*, red. J. Masłowska, Warszawa 1998.
- Muzyka sakralna. Część druga. Wybór wykładów z seminariów organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater*, wybór tekstów W. Krodkiewska, red. J. Masłowska, Warszawa 2004.
- Muzyka sakralna. Część trzecia. Wybór wykładów z seminariów organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater*, wybór tekstów W. Krodkiewska, red. K. Korzeniowska-Duda, Warszawa 2005.
- Pikulik J., słowo wstępne do książki programowej I MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-5 maja 1991.
- Sala Ł., *Twórczość kompozytorów polskich na Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater 1991-2005*, wydruk komputerowy, UKSW, Warszawa 2006.
- Sala Ł., *Twórczość kompozytorów polskich na Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Sakralnej Gaude Mater 1991-2005*, „Musica Sacra Nova” 2007, nr 1, s. 325-343.
- Szymonik K., *Ars longa, vita brevis*, [w:] Książka programowa XIV MFMS *Gaude Mater*, Częstochowa 1-6 maja 2004, s. 31.
- Walewski T., *Dzieje Konkursu Młodych Kompozytorów Musica Sacra*, „Musica Sacra Nova” 2007, nr 1, s. 344-356.

Summary

DIALOGUE OF CULTURES ON THE EXAMPLE OF THE TWENTY VIEWS OF THE INTERNATIONAL FESTIVAL OF SACRED MUSIC GAUDE MATER IN CZĘSTOCHOWA (1991-2010)

The paper describes the phenomenon of multiculturalism at the International Festival of Sacred Music *Gaude Mater* in Częstochowa. The festival has been running since 1991. It includes a variety of artistic events, most of them sacred music concerts (Gregorian chant, early music, Orthodox, Polish music from all historical periods, and premieres). The festival also promotes the musical culture of Jasna Góra. The special feature of the festival is its multiculturalism involving the presentation of non-Christian sacred music. In the years 1991-2010, the festival featured Jewish, Muslim, Egyptian, and African music. The dialogue between cultures also facilitates connections between high and mass culture. This is accomplished through various combinations of gospel, jazz, pop elements with classical music. In addition, the attempts of dialogue between different cultures furnish a number of non-musical events, such as theatre performance, arts exhibitions, and conferences.

Key words: *Christianity, Czestochowa, the dialogue, the festival Gaude Mater, Islam, Judaism, culture, sacred music, sacred*

